

Aneta Majkowska

O nazwisku w jasnogórskim zabytku polskim z początku XVIII w.

Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego 3, 49-58

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Aneta Majkowska

(Instytut Filologii Polskiej Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie)

O nazwisku w jasnogórskim zabytku polskim z początku XVIII w.

W Archiwum Ojców Paulinów na Jasnej Górze znajduje się mikrofilm zabytku *Krolowa polska na Iasnogorze. Nabożeństwo na wszystkie dni roku na cześć Maryi Panny* sporządzony w 1986 r.¹ Oryginał zabytku jest przechowywany w Bibliotece Naukowej Akademii Nauk Ukrainy im. Wasyla Stefanyka we Lwowie w tzw. Zespole Baworowskich (sygnatura Bawor. 649 III). Rękopis jest formatu 39cm x 24cm.

Zabytek powstał prawdopodobnie jako jedna z form modlitw członków Bractwa Koronacji Obrazu Najświętszej Maryi Panny. Bractwo to przyjmowało w poczet członków wszystkich, którzy przybywali z pielgrzymką na Jasną Górę i wyrażali chęć wejścia do jego grona. Jest zbiorem hymnów maryjnych, objętych wspólnym tytułem i zawiera przeznaczony na każdy dzień roku kalendarzowego jeden hymn, którego treścią jest cudowne wydarzenie związane z jasnogórskim obrazem. W hymnach zawarty jest opis cudownych wydarzeń, jakich doświadczyli przedstawiciele różnych stanów społeczeństwa staropolskiego, stąd licznie pojawiają się nazwiska osób, które przybywały na Jasną Górę. Łącznie są to 103 nazwy antroponimiczne. Przypadkom cudownych interwencji w ratowaniu zagrożonego życia poświęcona jest, statystycznie rzecz ujmując, największa liczba hymnów: w styczniu odnotowujemy ich 11, w marcu – 24, w maju – 8, w czerwcu – 21, w lipcu – 11, we wrześniu – 14 przypadków.

Zabytek *Krolowa polska na Iasnogorze* jest ważnym świadectwem dokumentującym antroponimiczne nazwy własne (szczególnie nazwiska) społeczeństwa staropolskiego w epoce baroku. Rękopis stanowi cenne źródło analizy nazwisk z początku XVIII w.

¹ Zabytek ofiarował Bibliotece na Jasnej Górze Prof. dr hab. Feliks Pluta.

Rękopis w większości sporządzony został jedną ręką, takim samym atramentem, na tym samym papierze, w nie chronologicznym układzie. Twórca dzieła musiał być blisko związany z tradycją paulińską, której najsilniejsze centrum znajduje się na Jasnej Górze. Wskazują na ten związek takie fakty pojawiające się w zabytku, jak dobra znajomość dziejów Jasnej Góry, bardzo dobra orientacja w złożonym procesie politycznych uwarunkowań funkcjonowania zakonu w Rzeczypospolitej XVIII stulecia oraz literatury dotyczącej wydarzeń historycznych, która w owym czasie dostępna była jedynie członkom tej wspólnoty zakonnej. Autor swobodnie porusza się także wśród tekstów odnoszących się do kultu maryjnego od najstarszych ojców Kościoła poczynawszy, poprzez traktaty mariologiczne średniowieczne i nowożytnie. Przechodząc do kwestii ustalenia prawdopodobnego autora zabytku, staje przed trudnym zadaniem. Z oglądu rękopisu wynika niedwuznacznie, że zasadniczy zrąb tekstów powstał w w. XVIII. Poddając analizie aktywność w dziedzinie twórczości literackiej można wytypować jako prawdopodobnego autora zabytku paulina Mikołaja Juniewicza (1695-1756). Mikołaj Juniewicz zaliczany był do grona poetów klasztornych. Ponadto ceniony był w zakonie jako dobry mówca i poliglota.

Zabytek powstał prawdopodobnie około r. 1717. Tezę tę można argumentować w następujący sposób: na jednej z kart rękopisu (brak paginacji), pośród wpisów pochodzących z osiemnastego stulecia znajduje się owa data; ponadto w przytoczanych cudownych wydarzeniach pojawiają się takie, które są datowane na okres późniejszy aniżeli r. 1717.

Jeżeli chodzi o miejsce powstania rękopisu, to biorąc pod uwagę fakt, że teksty dotyczące obrony klasztoru skoncentrowane są na szczegółowych wydarzeniach opiewanych w listopadzie i w grudniu, można wywnioskować, że miejscem ich powstania mógł być klasztor jasnogórski.

Po bliższym zapoznaniu się z rękopisem, okazało się, że jest to cenne źródło wiedzy o polszczyźnie z początku XVIII w. Wskazują na to liczne właściwości językowe². Wymienię tylko niektóre spośród nich, te najbardziej wyraziste.

W zabytku *Krolowa polska na Iasnogorze* obserwujemy ścieranie się tendencji do wiernego zapisu gwarowego brzmienia wyrazu oraz tendencji do zapisu zgodnego z tradycją ortograficzną, znaną piszącemu zapewne z tekstów drukowanych XVIII w. Niektóre cechy gwarowe występują z dużym nasileniem, innych pisarz wyraźnie unika. Do dialektyzmów występujących w większości tekstów należą: realizacja *a* pochylonego jako *o*, np. *pożegnatio*, *natchnienio*; realizacja *e* pochylonego jako *i/y*: z *Boski strony*. Zanika natomiast wyraźnie przejście *o* pochylonego w *u*, np. *Iasnogurska*, *gura*, *Pani Iasnogórska*. W zabytku zaznaczają się także zjawiska charakterystyczne dla literackiej polszczyzny XVIII w. Należą do nich: rozszerzenie artykulacji samogłoski w grupie *iL* w formach 3. os. lp cz. przesz.: *umartwieł*, *obudzieł*; rozszerzenie artykulacji samogłoski w grupie *i/yN*: *cudownem*, *dobrem słowem*, *w imieniu Bożem*. System konsonantyczny jest w zasadzie identyczny ze współczesnym wyjątkiem są grupy *śrz*, *źrz*, np. *źrzudła łask*, *iest źrzodłem*, *źrzenicy* nie było; *pośredniczką*. W zakresie słowotwórstwa znany był przyrostek *-ówna* tworzący nazwiska kobiet niez-

2 F. Pluta, *Właściwości językowe pieśni „Krolowa polska na Iasnogorze w Częstochowie”*, [w:] tenże, *Studia językoznawcze. Historia języka, dialektologia, onomastyka*, Częstochowa 2001, s. 14-22.

mężnych, np. Katarzyna *Kleszczówna*, oraz przyroski *-owa, -ina*, tworzące nazwiska kobiet zamężnych: Anna *Filiberowa*, Maryanna *Sandowa*, Anna *Mierzwina*.

System deklinacyjny w zabytku jest bardzo podobny do dzisiejszego. Możemy zaobserwować tylko końcowe fazy różnych procesów. Odnajdujemy w zabytku stare, pierwotne formy cofające się przed napierającymi innowacjami, jak i formy stosunkowo młode. Do osobliwości deklinacyjnych możemy zaliczyć szczególnie silne zachowanie niektórych końcówek, np. dopełniacza, np. puł *roka*, *Krwie Twe*, do tej *wsie*; celownika, np. *Zofiiey* panięce czy narzędnika, np. a po tym przez Iezusa z Maryią *imiony* wołam, rzekł mu temi własne *słowy*. Najwięcej osobliwości i najwięcej procesów widać w deklinacji męskiej, nieco mniej w deklinacji nijakiej i żeńskiej. Zabytek jest również potwierdzeniem końca kształtowania się rodzaju męskoosobowego.

Jeśli chodzi o system koniugacyjny, to różnice między koniugacją z rękopisu, a dzisiejszą są niewielkie. Najbardziej uderzającą osobliwością jest typowa XVIII-w. innowacja – wprowadzenie końcówki *-emy* zamiast *-imy, -ymy*, np. *widzemy*.

Początki kształtowania się nazwisk w obyczajowości i języku sięgają okresu staropolskiego³. Prymarnie język polski przejął z epoki prasłowiańskiej jedno-nazwowy sposób identyfikowania ludzi. Źródła historyczne pozwalają wnioskować, iż w języku polskim w XII w. był stosowany tylko jedno-nazwowy system nazywania ludzi. W XIII w. rozpoczyna się powolna zmiana systemu jedno-nazwowego w dwu-nazwowy. Do początku XIV w. nazwy osobowe notowane były głównie w dyplomach królewskich, papieskich, biskupich lub książęcych, bo takie zachowały się źródła pisane. W. XIV dostarcza znacznie więcej źródeł pisanych niż poprzednie stulecia i są one bardziej zróżnicowane. Dla śledzenia sposobów określania ludzi interesujące są księgi miejskie i zapiski sądowe, a także dokumenty związane z fundacjami i in. Jako dodatkową informację chciałabym podać, że podczas kwerendy w archiwum na Jasnej Górze dotarłam do dokumentów fundacyjnych z lat 1382-1453 przechowywanych przez paulinów, które były wystawione przez Wła-

3 K. Rymut, *Nazwiska*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa-Kraków 1998, s. 143-160. Zob. też o nazwisku: I. Bartmińska, J. Bartmiński, *Nazwiska obce w języku polskim. Problemy poprawnościowe. Słownik wymowy i odmiany*, Warszawa 1978; *Bibliografia onomastyki polskiej*, t. I (1925-1958), red. W. Taszycki, A. Turasiewicz, Kraków 1960; t. II (1959-1970), red. W. Taszycki, A. Turasiewicz, Kraków 1972; t. III (1971-1980), red. K. Rymut, Kraków 1983; t. IV (1981-1990), red. R. Przybytek, K. Rymut, Kraków 1992; J. Bubak, *Proces kształtowania się polskiego nazwiska mieszczańskiego i chłopskiego*, 1986; J. Bystron, *Nazwiska polskie*, Lwów 1927; A. Cieślukowa, *Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe. Proces onimizacji*, Wrocław 1990; S. Gala, *Polskie nazwy osobowe z podstawowym -l-/-l- w części sufiksalfnej*, Łódź 1985; S. Grzybowski, *Nazwisko i jego stałość jako elementy identyfikacji osoby w dawnym prawie polskim*, „*Onomastica*”, 3 (1957), s. 485-514; Z. Kaleta, *Ewolucja nazwisk słowiańskich. Studium teoretyczno-porównawcze*, Kraków 1991; M. Karaś, *Imię, nazwisko, przezwisko = nazwa osobowa w polszczyźnie*, „*Onomastica*”, 21 (1976), s. 19-40; J. Matuszewski, *Polskie nazwisko szlacheckie*, Łódź 1980; F. Pluta, *Nazwiska żon i panien na Śląsku na podstawie Księgi byczyńskiej (1679-1747)*, „*Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu*”, *Językoznawstwo*, 1 (1957), s. 191-210; tenże, *Nazwiska żon, córek i synów w Ostrowcach, powiat Busko Zdrój*, „*Poradnik Językowy*”, z. 1 (1964), s. 26-28; tenże, *Nazwiska żeńskie w księgach chrztów z Chrzęszczy (1715-1766)*, [w:] *Studia Językoznawcze poświęcone prof. dr S. Rospondowi*, Wrocław 1966, s. 409-417; tenże, *Nazwiska męskie w księgach chrztów z Chrzęszczy (1715-1766)*, „*Prace Filologiczne*”, t. XXXII (1985), s. 265-271; *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa-Kraków 1998. S. Rospond, *Nazwiska Ślązaków*, Opole 1960; tenże, *O nazwisku na -ski*, „*Poradnik Językowy*”, z. 1 (1966), s. 1-12; *Słownik staropolskich nazw osobowych, 1965-1983*, red. W. Taszycki, t. I-VI; t. VII: *Suplement*, pod kierunkiem M. Malec, Wrocław 1984-1987; W. Taszycki, *Onomastyka i historia języka polskiego*, Wrocław 1968.

dysława, księcia opolskiego. Dokumenty te potwierdzają tendencje, jakie panowały w XIV w. w Polsce, jeśli chodzi o nazwy antroponimiczne. W dokumentach tych odnotowane są następujące nazwy osobowe: *Henryk Biel z Bleszna* (Bleszno dawna wieś pod Częstochową), *Mikołaj z Marszowic*, *Stanimir z Groszowic*, *Wiktor z Mierzyc*, *Jan z Tarnowa*, *Andrzej Myszka*, *Jan Koniecpolski*, *Klemens Moskorzowski*, *Jan Szafraniec*. W. XVII to przełomowy okres w procesie ustalania się nazwiska. Już w początkach tego stulecia ustalili się stereotyp, według którego szlacheckie są nazwiska odmiejscowe na *-ski* (wykształcone z dawniejszych określeń odmiejscowych typu *Wojciech z Brudzewa – Brudzewski*, *Janko z Brzezina – Brzeziński*, *Zbyszko z Czarnkowa – Czarnkowski*); mieszczańskie to nazwiska patronimiczne odojcowskie, utworzone od imienia, przezwiska, zawodu, narodowości ojca zakończone na *-ic*, *-owic*, *-ewic*, np. *Klonowic* (syn *Klona*), *Parkoszowic* (syn *Parkosza*), *Rusowic* (syn *Rusa*), *Wachowic* (syn *Wacha*); natomiast dla chłopów właściwe są nazwiska odapelatywne typu *Chrzan*, *Kociółek*, *Kulas*, *Rataj*.

Kształtowanie się systemu dwu-nazwowego było w języku polskim procesem długotrwałym. Rozpoczął się on dopiero około połowy XIII w., a w pełni upowszechnił się pod koniec XVIII w. Uszczegółowieniem tego krótkiego rysu historii nazwisk w języku polskim jest analiza dotycząca kształtowania się nazwisk z początku XVIII w. na podstawie zabytku *Krolowa polska na Iasnogorze. Nabożeństwo na wszystkie dni roku na cześć Maryi Panny*. Można tym zabytkiem potwierdzić teorię o kształtowaniu się nazwiska w Polsce w początku XVIII w.

W tym opisie jako nadrzędne stosuję wyrażenie *forma nazwiskowa*. Znajduje to motywację dwojaką. Po pierwsze – przedmiotem analizy są zapisy zróżnicowanych słowotwórczo, semantycznie i stylistycznie form wyrazowych, które nie zawsze pełnią funkcję nazwiska w dzisiejszym znaczeniu. Część zapisów przedstawia już właściwe nazwiska, część – określenia o różnej genezie, które były niejako w trakcie procesu przekształcania się w nazwiska. Po drugie – zróżnicowane postacie tych zapisów przedstawiają często to samo nazwisko w trakcie jego ewolucji formalnej i znaczeniowej. Ewolucja ta mogła dotyczyć nazwiska jednej osoby lub kilku jego nosicieli. Dlatego termin *nazwisko* stosuję tylko w odniesieniu do części form nazwiskowych, wchodzących w skład analizowanego materiału. Jest to grupa form, które jednoznacznie można określić jako nieprzezroczyste semantycznie, w pełni skonwencjonalizowane nazwy własne.

I. Zaczę od pierwotnych określeń o charakterze przezwiskowym i imiennym. Stanowią one 18,45% wszystkich form nazwiskowych pojawiających się w zabytku, a należą tu *Apostoł*, *Jarzyna*, *Pukiel*, *Skiba*, *Adam*. Wśród tych form przeważają liczbowo określenia o charakterze przezwiskowym. Charakteryzują się one pierwotnością. Ich pierwotność nie zawsze sprowadza się do prymarności słowotwórczej (do prymarnych jednostek słowotwórczo-leksykalnych należą, np. *Apostoł*, *Jarzyna*). Należy ją rozumieć także jako początkowość funkcjonowania tych form wyrazowych w roli form nazwiskowych. Są wśród nich formacje słowotwórcze i kompozycje, np. *Drob-nica*, *Bartodziej*, a także słowotwórczo skrócone formy imienne typu *Jurkisz* (od *Jurek*), *Stanisz* (od *Stanisław*). Stosunkowo duża liczebność tej grupy form nazwiskowych w zabytku *Krolowa polska na Iasnogorze* pozwala na wniosek, że na początku XVIII w.

nie był w pełni powszechny i bezwyjątkowy proces kształtowania się sekundarnych patronimicznych i posesyjnych (tzw. szlacheckich) formacji nazwiskowych.

II. Zbiór sekundarnych form nazwiskowych (formacji sufiksalnych) stanowi w zabytku łącznie 81,55% analizowanego materiału. W jego obrębie występuje dość znaczne zróżnicowanie typów słowotwórczych, funkcji formantów sufiksalnych oraz ich motywacji. Dlatego też dokonuję opisu poszczególnych grup i podgrup formacji sufiksalnych oddzielnie.

1. I tak wyróżniamy grupę, na którą składają się formacje patronimiczne utworzone za pomocą formantów: *-i/yc*, *-i/ycz*, *-owicz*, *-ewicz*, *-i/yk*, *-ek*, *-ak*, *-uk*, *-ka*, *-nik*. Stanowi ona 17,47% wszystkich form nazwiskowych.

1.1. Formacje utworzone za pomocą formantów *-i/yc*, *-i/ycz* (formanty pierwotnie patronimiczne) są nieliczne w tym zabytku: *Dudzic*, *Woydycz*. Sprawą dyskusyjną jest rzeczywista postać formantu sufiksalnego: *-i/yc* czy *-i/ycz*? Graficzne postacie tych nazw zarejestrowane w zabytku *Krolowa polska na Iasnogorze*, nie stanowią właściwej podstawy do wniosków ze względu na różnorodność ówczesnych systemów graficznych i dużą indywidualizację zapisów przez autora zabytku. Przykładem mogą być także inne nieścisłości dotyczące właściwości graficznych w zabytku, np. brak oznaczenia *o* pochylonego i stąd w zabytku pojawiają się zapisy *o* obok *u*: na *Lasney gorze*, *Bog*, *siodmy*; na *Lasney gurze*, *Matka Iasnogurska*, *Iasnogurskim Twym Obrazie*. Sprawę komplikują dodatkowo zachodzące w tym czasie procesy depalatalizacji spółgłosek historycznie miękkich, które mogły wywołać zjawisko hiperpoprawności. Nie bez znaczenia jest również fakt ustępowania w XVII w. rodzimych polskich formantów typu *-i/yc*, *-ewic*, *-owic* na rzecz ruskich *-i/ycz*, *-ewicz*, *-owicz*. Wszystko to sprawia, że należy te formy nazwiskowe przyjąć w postaci uproszczonej i uwspółcześnionej, zakładając taką, a nie inną ich postać ze względu na sąsiedztwo fonetyczne poszczególnych głosek według ich współczesnego brzmienia.

1.2. Późniejsze, co do genezy patronimiczne formy nazwiskowe zakończone na *-owicz*, *-ewicz* są w zabytku o wiele liczniejsze: *Anklowicz*, *Bartowicz*, *Burkiewicz*, *Dudkiewicz*, *Goworkiewicz*.

Wśród tych nazwisk występują formacje odimienne, a należą tu: *Grzegorzewicz*, *Filipowicz*, *Adamowicz*, jak i odprzezwickowe, np. *Rakowicz*, *Żebrowicz*, *Kłebowicz*. Nie widać różnicy formalnej w zakresie stosowania nazwisk pochodzenia odimiennego i odprzezwickowego. Występowanie wariantów sufiksalnych *-owicz*, *-ewicz* uzależnione jest od sąsiedztwa fonetycznego: *-ov-* po spółgłosce twardej, *-ev-* po spółgłosce miękkiej; zgodnie z regułami alternacji utrwalonymi jeszcze w okresie przedpolskim. Pewne odstępstwa od tych reguł alternacyjnych w odniesieniu do form nazwiskowych sięgają XIII w., ale dopiero w. XIX przyniesie pełną dowolność, jeżeli chodzi o tworzenie nazwisk za pomocą formantów *-owicz*, *-ewicz*. Trzeba podkreślić, że te formanty w XVI i XVII w. były bardzo produktywne. Na ziemiach etnicznie polskich szczególnie często tworzone za ich pomocą nazwiska mieszczańskie, zaś na kresach wschodnich typ nazwisk patronimicznych z formantami *-owicz*, *-ewicz* do-

minował tak w odniesieniu do nazwisk szlacheckich, jak i mieszczańskich. W świetle tych danych jest w pełni zrozumiałe występowanie tej grupy formacji w analizowanym zabytku. Natomiast dziwić nieco może jej niezbyt duża liczebność. Przyczyn tego stanu rzeczy należy szukać w stosunkowo dużej liczbie prymarnych określeń o charakterze imiennym i przezwiskowym oraz w występowaniu innych formantów o funkcji patronimicznej.

1.3. W analizowanym zabytku z początku XVIII w. pojawiło się sześć takich formantów: *-i/yk, -ek, -ak, -uk, -ka, -nik*. Ich występowanie można wiązać z wpływami dialektów ludowych, których zróżnicowanie, można obserwować w XVII i XVIII w. Do tego wniosku prowadzi produktywność tych formantów w funkcji tworzenia nazw pomniejszających we współczesnych dialektach ludowych. Można też założyć, że patronimiczne formacje utworzone za pomocą formantów *-i/yk, -ek, -ak, -uk, -ka, -nik* były nacechowane stylistycznie – miały znaczeniowy odcień kolokwialności, hipokorystyczności i deminutywności. Oto przykłady odnotowane w zabytku: *Lisek, Skarbek, Kotek, Bębenek, Dziubek, Baniuk, Madajczuk, Koszczak, Glinka, Trepka, Gwiazd-nik*. W tej podgrupie formacji patronimicznych formanty pełnią kilka funkcji: patronimiczną, deminutywną i hipokorystyczną. Formacje są nacechowane kolokwialnie i dialektalnie. Są to formacje dość liczne i ich stosowanie musiało mieć wpływ na ograniczenie produktywności tradycyjnych formantów patronimicznych typu *-i/yc, -icz, -owicz, -ewicz*.

2. Druga z grup w obrębie zbioru sekundarnych form nazwiskowych (formacji sufiksalnych) to nazwiska posesywne (tzw. szlacheckie) tworzone za pomocą formantów: *-ski, -cki, -dzki, -iński, -eński, -owski, -ewski*. Grupa ta stanowi 64,08% wszystkich form nazwiskowych. Wyjaśnione wcześniej określenia o charakterze przezwiskowym i imiennym oraz formacje patronimiczne reprezentują, kończący się już w XVII i XVIII w. etap ewolucji form nazwiskowych. Natomiast nazwiska zakończone na *-ski* to w tym czasie zjawisko jeszcze stosunkowo nowe. Historia formantu *-ski* sięga według Stanisława Rosponda⁴ wieku XIII. Pierwotnie był to formant dzierżawczy, później w ogóle przymiotnikowy i oznaczał to, że nosiciel nazwiska, utworzonego od nazwy miejscowości za pomocą tego formantu, jest właścicielem tej miejscowości. Zatem ten typ nazwisk wiązał się z warstwą posiadaczy ziemskich, tj. rycerstwa, szlachty, magnaterii. Nazwiska z formantem *-ski* w okresie od XIII do XVI w. stają się popularne w warstwie szlacheckiej na całym obszarze ziem polskich. Podstawą do tego stwierdzenia są ówczesne herbarze. Najwcześniejsze zapisy form nazwiskowych z formantem *-ski* pochodzą według S. Rosponda⁵ z obszaru Polski północnej: Wielkopolska, Mazowsze i na tych obszarach formant ten był szczególnie produktywny również wtedy, gdy nazwiska na *-ski* były dominującym polskim typem. Jan Bystron⁶ zauważa, że nazwisko na *-ski* ustala się w Polsce jako „polskie” i „szlacheckie”; staje się tytułem dumy dla tych, którzy je noszą, a celem pożądanym dla

4 S. Rospond, *O nazwiskach na -ski*, „Poradnik Językowy”, z.1, s. 1-12.

5 Tamże, s. 7-10.

6 J. Bystron, dz. cyt., s. 75.

innych. Istotnie, wielką była moc atrakcyjna tego typu nazwisk, skoro już w XVI w. spotykamy starą szlachtę, która nie waha się swe nazwisko zaopatrzyć końcówką *-ski*, skoro szerokie masy mieszczaństwa, a potem i włościan, przyozdabiają swe nazwiska tą uprzywilejowaną końcówką, skoro wreszcie w czasach dzisiejszych zmiany, przeprowadzone drogą urzędową, dążą (z nielicznymi tylko wyjątkami) do uzyskania nazwiska „szlacheckiego”. W XVI i XVII w. częste staje się przechodzenie nazwisk szczególnie mieszczańskich z formantem *-owicz*, *-ewicz* w nazwiska z formantem *-ski*. Oczywiście w związku z takimi zmianami formant ten zatracą swą pierwotną funkcję na rzecz funkcji czysto strukturalnej. Zmienia się również motywacja, będąca podstawą tworzenia tego typu formacji, z językowej (słowotwórczo-znaczeniowej) na pozajęzykową (np. „nobilitacyjną”).

W obrębie przyjętej próby materiałowej pochodzącej z zabytku *Krolowa polska na lasnogorze* nazwiska z formantami sufiksальnymi *-ski*, *-cki*, *-dzki* i ich rozszerzonymi wariantami (*-iński*, *-eński*, *-owski*, *-ewski*) stanowią łącznie 64,08%. Jest to procent znaczny w porównaniu z liczebnością pozostałych grup form nazwiskowych, szczególnie tych, które były tworzone za pomocą formantów pierwotnie patronimicznych: *-i/yc*, *-i/ycz*, *-owicz*, *-ewicz*. Różnie przedstawiają się w obrębie tej grupy nazwisk kolejne podgrupy utworzone za pomocą poszczególnych formantów.

Ponad 30% tej grupy stanowią formacje utworzone za pomocą formantów *-ski* (14,56%) i *-cki*, *-dzki* (15,53%): *Anielski*, *Chociwski*, *Lipski*, *Mocarski*, *Romski*, *Rozdalski*, *Wypilski*, *Zamoyski*, *Żeromski*, *Żółkiewski*; *Czarnecki*, *Garlicki*, *Gębicki*, *Kęszycki*, *Korzecki*, *Krzycki*, *Lisiecki*, *Lubieniecki*, *Łucki*, *Mielecki*, *Święcicki*, *Warszawicki*, *Żebrycki*; *Wołudzi*. Podstawami tych formacji są oczywiście nie nazwy miejscowe, lecz określenia o charakterze przydomkowym lub imiennym (*Anioł* → *Anielski*, *Gęba* → *Gębicki*, *Adam* → *Adamski*). W związku z tym widoczne jest zatarcie się pierwotnych funkcji obu formantów i nadanie im skonwencjonalizowanych funkcji strukturalnych.

Formant *-ski* bywa rozszerzany i przybiera postać: *-i/ynski*, *-e/ański*: *Łoziński*, *Przeźmiński*, *Zygliński*, *Działyński*, *Pruszyński*; *Brucheński*, *Domański*, *Siumlański*. Zaopatrywanie nazwisk w te formanty wynika w części z budowy słowotwórczej ich podstaw, ale w większości brak tu ścisłych reguł. Zwykle występowanie oboczności *-iński//eński* tłumaczy się wpływem czynników fonetycznych, tj. oddziaływaniem nosowej półotwartej spółgłoski *-ń-* na poprzedzającą ją samogłoski: *i/y*, *e*, co w okresie występowania tzw. samogłosek ścieśnionych (pochylonych) było tym bardziej istotne. Wśród tych nazwisk zdecydowanie liczniejsze są formacje z formantami *-i/ynski* (7,77%), co potwierdza tezę o wtórności (w wyniku upodobnień fonetycznych) formanty *-eński* (3,88%). Do dziś zresztą formant ten utrzymuje się tylko w niektórych nazwiskach.

Najliczniejsze w tej grupie nazwisk są formacje z rozszerzonymi formantami *-owski* (12,62%), *-ewski* (3,88%): *Jeżowski*, *Jurkowski*, *Lesniowski*, *Nieborowski*, *Proszkowski*, *Raczkowski*, *Rakowski*, *Strzałkowski*, *Stępkowski*; *Leśniewski*, *Oraczewski*, *Wiśniewski*. Materiał przyjęty za podstawę analizy w pełni potwierdza, że w XVII i XVIII w. znacznie nasiliła się produktywność formantów *-owski*, *-ewski*.

Czego możemy się dowiedzieć o nazwisku polskim z początku XVIII w. na podstawie rękopisu *Krolowa polska na lasnogorze*? Zawartość treściowa zabytku oprócz znaczenia poznawczego (jest wskaźnikiem informującym o świecie myśli

i wyobrażeń właściwych środowisku społecznemu okresu baroku), jest także świadectwem tendencji w kształtowaniu się nazwiska na początku XVIII w.

W zabytku *Krolowa polska na Iasnogorze* pojawiają się następujące grupy form nazwiskowych: 1) pierwotne określenia o charakterze przezwiskowym i imiennym, stanowiące 18,45%, np. *Jarzyna, Pukiel*; 2) sekundarne formacje nazwiskowe, które stanowią 81,55% analizowanego materiału. Wśród nich są formacje patronimiczne oraz posesywne, tzw. szlacheckie. Formacje patronimiczne stanowią 17,47%, w tym zakończone na *-i/yc, -i/ycz* (2,91%), np. *Dudzic, Woydycz*; zakończone na *-owicz, -ewicz* (6,80%), np. *Joachimowicz, Kłębowicz, Dudkiewicz*; zakończone na *-ek, -ak, -uk* (7,76%), np. *Lisek, Dziubek, Trepka, Baniuk*. Nazwiska „szlacheckie” stanowią aż 64,08%, w tym zakończone na *-ski, -cki* (30,09%), np. *Kaliska, Obliska, Porębska, Zamoyska; Lubieniecka, Siedlecka, Woycicka*; zakończone na *-i/ykański, -e/ański* (11,65%), np. *Brzezińska, Działyńska, Kłodzińska*; zakończone na *-owski, -ewski* (16,50%), np. *Brzozowska, Karbowska, Myszowska, Wilkanowska, Strzyżewska*.

***

Анета Майковска

О фамилии в польском памятнике начала XVIII в. из Ясной Гуры

В архиве на Ясной Гуре хранится микрофильм памятника «Польская королева на Ясной Гуре. Богослужение на все дни года в честь Девы Марии» («*Krolowa polska na Iasnogorze. Nabożeństwo na wszystkie dnie roku na cześć Maryi Panny*»), изготовленный в 1986 г.

Содержание памятника не только имеет познавательное значение (это показатель, дающий сведения о мире идей и представлений, характерных для общественной среды эпохи барокко), но и свидетельствует о тенденциях формирования фамилий в начале XVIII в.

В памятнике «Польская королева на Ясной Гуре» встречаются следующие группы форм фамилий: 1) первоначальные определения типа прозвищ и имён составляют 18,45%, например *Jarzyna, Pukiel*; 2) вторичные формы фамилий составляют 81,55% проанализированного материала. Среди них имеются патронимические и владельческие, так называемые шляхетские формы. Патронимические формы составляют 17,47%, в том числе оканчивающиеся на *-i/yc, -i/ycz* (2,91%), например *Dudzic, Woydycz*; оканчивающиеся на *-owicz, -ewicz* (6,80%), например *Joachimowicz, Kłębowicz, Dudkiewicz*; оканчивающиеся на *-ek, -ak, -uk* (7,76%), например *Lisek, Dziubek, Trepka, Baniuk*. «Шляхетские» фамилии составляют 64,08%, в том числе оканчивающиеся на *-ski, -cki* (30,09%), например *Kaliska, Obliska, Porębska, Zamoyska; Lubieniecka, Siedlecka, Woycicka*; оканчивающиеся на *-i/ykański, -e/ański* (11,65%), например *Brzezińska, Działyńska, Kłodzińska*; оканчивающиеся на *-owski, -ewski* (16,50%), например *Brzozowska, Karbowska, Myszowska, Wilkanowska, Strzyżewska*.

***

Aneta Majkowska

Of Surname in Polish Relic from Jasna Góra Dating from the Beginning of the 18th Century.

The Archives of Jasna Góra contain a microfilm of a relic *Polish Queen in Iasnogóra. Service for every day in the year in veneration of Virgin Mary*, made in 1986. The content matter of the relic, apart from its epistemological significance (it is an indicator informing about the world of thought and ideas pertaining to the social milieu of the Baroque period), is also evidence of the trends in the formation of surnames at the beginning of the 18th century. The following groups of surname forms appear in the relic *Polish Queen in Iasnogóra*: 1) primeval attributes of nickname and nominal type constitute 18,45%, e.g. Jarzyna, Pukiel; 2) secondary surname formations make 81,55% of the analysed data. They include patronymic and possessive formations, called gentry type. Patronymic formations constitute 17,47%, among them those ending in -i/yc, -i/ycz (2,91%), e.g. Dudzic, Woydycz; ending in -owicz, -ewicz (6,80%), e.g. Joachimowicz, Kłębowicz, Dudkiewicz; ending in -ek, -ak, -uk (7,76%), e.g. Lisek, Dziubek, Trepka, Baniuk. "Gentry" surnames constitute as much as 64,08%, among them those ending in -ski, -cki (30,09%), e.g. Kaliska, Obliska, Porębska, Zamoyska; Lubieniecka, Siedlecka, Woycicka; ending in -i/yński, -e/ański (11,65%), e.g. Brzezińska, Działyńska, Kłodzińska; ending in -owski, -ewski (16,50%), e.g. Brzozowska, Karbowska, Myszkowska, Wilkanowska, Strzyżewska.

***

Aneta Majkowska

Zur Namensfunktion im Kunstdenkmal zu Beginn des 18. Jhrt. in Jasna Góra

Im Archiv in Jasna Góra gibt es einen Mikrofilm über das Kunstdenkmal *Krolowa polska na Iasnogorze. Nabożeństwo na wszystkie dni roku na cześć Maryi Panny*, der im Jahre 1986 abgefertigt worden ist. Der inhaltliche Wert des Kunstdenkmal neben einer erkenntnisreichen Bedeutung (ein Hinweis zur Gedanken- und Vorstellungswelt, die für das gesellschaftliche Milieu der Barockzeit charakteristisch war) ist auch ein Zeugnis von Tendenzen für die Namenbildung zu Beginn des 18. Jhrt.

Im Kunstdenkmal *Krolowa polska na Iasnogorze* erscheinen folgende Formen von Namensgruppen: 1) ursprüngliche Bezeichnungen, d.h. Spitz- und Beinamen bilden 18,45% der Gesamtheit, z.B.: *Jarzyna, Pukiel* 2) sekundäre Namensgruppen bilden 81,55 % vom gesamten untersuchten Material. Darunter gibt es patronimische und

besitzanzeigende sg. adlige Namensgruppen. Die patronimischen Namensgruppen bilden 17,47% der Gesamtheit, darunter diejenige, die auf *-i/yc, -i/ycz* (2,91%) enden, z.B.: *Dudzic, Woydycz*; die auf *-owicz, -ewicz* (6,80%) enden, z.B.: *Joachimowicz, Kłębowicz, Dudkiewicz*; die auf *-ek, -ak, -uk* (7,76%) enden, z.B.: *Lisek, Dziubek, Trepka, Baniuk*; Die „adligen“ Namen bilden die größte Gruppe – 64,08%, darunter diejenige, die auf *-ski, -cki* (30,09%) enden, z.B.: *Kaliska, Obliska, Porębska, Zamoyska; Lubieniecka, Siedlecka, Woycicka*; die auf *-i/yński, -e/ański* (11,65%) enden, z.B.: *Brzezińska, Działyńska, Kłodzińska*; die auf *-owski, -ewski* (16,50%), z.B.: *Brzozowska, Karbowska, Myszowska, Wilkanowska, Strzyżewska*.